

Suomen valtioelämän uusi murros*

JAAKKO NOUSIAINEN

Akateeminen opettajani Jussi Teljo päteväytyi yleisen valtio-opin professorinvirkaan julkaisemalla vuonna 1949 teoksen *Suomen valtioelämän murros*. Hän tarkasteli siinä yleisen äänioikeuden voimaansaattamisen vaikutusta suomalaiseen politiikkaan vuosina 1905–1908. Tuo uudistus toteutettiin niin kertakaikkisesti ja sellaisissa oloissa, että sen vaikutukset valtiollisen toiminnan eri osiin – puolue-elämään, valtiolliseen järjestysmuotoon ja politiikan päiväjärjestykseen – olivat todella murroksellisia. Silloin muotoutui puoluelaitoksen perusrakenne, silloin synnyttiin kansanvaltainen edustuslaitos ja koettiin parlamentaarisen hallitustavan esivaihe, ja silloin ryhdyttiin julkispolitiikalla ratkomaan yhteiskunnan taloudellis-sosiaalisia ongelmia. Tuosta ajankohdasta voidaan Suomen nykyaikaisen valtioelämän laskea alkaneen.

Yhdeksän vuosikymmenen aikana kansakunnan elämässä on ollut taitekohtia – ennen muuta itsenäistyminen ja toisen maailmansodan jälkeinen sopeutumiskausi –, mutta kokonaisuutena katsoen valtiolliselle toiminnalle on ollut leimallista jatkuvuus, aikanaan luodut perustukset ovat kantaneet. Tarkkailijalla on kiusaus korostaa oman aikansa tapahtumisen dramatiikkaa; mutta silläkkin uhalla uskaltaa väittää, että näinä vuosina me olemme keskellä valtioelämän uutta murrosta, joka tapahtuu loivemmin kaartaen mutta tulee olemaan ulottuvuudeltaan ja syvyydeltään edellistä vaikuttavampi.

* Kirjoitus on Turun yliopistossa 24. 11. 1994 pidetty jäähyväisluento.

Yhteiskunta ja maailma ovat avartuneet, ja menossa olevan murroksen liikevoimat ovat aikaisempaa laajempia ja tehokkaampia. Kansainväliset poliittiset, taloudelliset ja kulttuuriset muutospaineet ylittävät valtiolliset rajat suuritta esteittä, ja nyt ei ole kysymyksessä vain sisäinen uudelleen rakenteistuminen vaan koko kansallisen valtioyksikön olemassaolo ja rooli.

Ongelmaa voidaan tarkastella kahdelta tasolta. Yhtäällä ovat visiot koko eurooppalaisen valtiojärjestelmän historiallisesta uudistumisesta, toisaalla jo näköpiirissä olevat lyhyemmän aikavälin muutokset sisäisessä valtioelämässä mainitun valtiojärjestelmän pysyessä jotakuinkin entisellään.

On kiehtova eikä perusteeton ajatus verrata meidän aikamme valtiollista makrokehitystä siihen mitä tapahtui vanhan ajan ja uuden ajan vaihteessa. Kehittyvän kapitalistisen talouden vaatimus yhtenäisistä markkina-alueista sekä sisäisestä järjestyksestä ja lainkäytön ennustettavuudesta johti – muun ohella – entistä laajempina ja huikeasti kiinteämpinä poliittisina yksikköinä näyttäytyvien kansallisvaltioiden syntyyn. Seuraavien vuosisatojen länsieurooppalainen valtiokehitys jaksottui yhtenäiseen kaavaan. Ensiksi toteutettiin hallitsijakeskeisin toimin perustava valtion rakentaminen, valtioyksikön saattaminen keskitettyyn ohjaukseen ja valvontaan. Sitä seurasi hitaana poliittis-kulttuurisena prosessina kansakunnan muodostuminen. Kolmannessa vaiheessa kansanvallan vaatimukset johtivat kansalaisten osallistumisjärjestelmien kehittämiseen; ja neljännessä menestys kruunattiin kuluneiden vuosi-

kymmenien hyvinvointipolitiikalla. Teljon tutkimus käsitteli kahden viimeisen kehitysjakson draamaattista alkuvaihetta Suomessa.

Elämme paraikaa asettamassani perspektiivissä uuden ajan länsimaisen valtiokehityksen toista kierrosta: talousjärjestelmien kehitys on nytkin se keskeinen liikevoima, joka pyrkii rikkomaan kansallisvaltioiden rajat vaatien avarampaa liikkumattilaa ja laajempia hallinta-alueita. Lievän kyynisesti asennoitunut ajankohtaisen tapahtumisen tarkkailija sanoisi, että vuosisatainen rakennelma purkautuu johdonmukaisesti, päivävastaisessa järjestyksessä kuin se pystytettiin. Ensin kuihtuu hyvinvointivaltio ja sitten kapenevat osallistumismahdollisuudet byrokraattisessa kansainvälisessä yhteisössä. Ei ole kuitenkaan vaikeata ennustaa, että kansalliset tunteet ja vakiintuneet valtiorakenteet ovat kauan eurooppalaisen yhteisönmuodostuksen tehokas jarru ja este. Viimeaikainen kehitys niin idässä kuin lännessäkin osoittaa politiikantutkijoiden erehtyneen pahasti arvioissa, joiden mukaan valtionsisäisten poliittisten vähemmistöjen ongelma olisi toisen maailmansodan jälkeen suurimmilta osin ratkaistu. Sitäkin suuremmalla syyllä voi odottaa, että kansainvälinen yhteisöpolitiikka – suomalaisen tulopolitiikan tavoin – onnistuu vain rauhanomaisessa ja suotuisassa yhteiskuntakehityksessä. Poliittisten ja taloudellisten kriisien keskellä paluutie ahtaampiin kansallisiin intresseihin ja lujaan valtiolliseen vallankäyttöön on lyhyt. Kansallisvaltio on syvälle juurtunut konkreettinen ja kulttuurinen rakennelma, jonka vastustuskykyä ei ole syytä aliarvioida. Läntinen Eurooppa voi varautua vielä moniin yhdentymisen ja hajautumisen kausiin.

Tarkoitukseni on kuitenkin keskittyä sisäiseen valtiokehitykseen oman maamme puitteissa. Tässä tilanteessa ovat esillä uudenlaista ratkaisua odottamassa samat kysymykset kuin vuosisadan alkuvuosinakin: poliittisen organisoitumisen perusta, valtiollinen vallanjako ja julkisen vallan rooli yhteiskuntaelämässä.

Vuosisadan alussa hahmonsäilyneen puoluelaitos valtasi nopeasti poliittisen kentän ja kiinnittyi lujasti suomalaisen yhteiskunnan rakenteisiin. Poliitiikan »skandinaavinen malli» – niin kuin sitä ulkomaailmassa totuttiin nimitämään – rakentui vakaalle monen puolueen järjestelmälle. Yhteiskunnallisiin lohkoutumiinsa sijoittuneet, kansanliikkeinä toimivat puolueet kiinnittivät kansalaisia valtiolliseen järjestelmään; jäsenet ja kannat-

tajat kokosivat voimaa johtajien käsiin selkeästi hahmotettavien yhteiskunnallisten tavoitteiden toteuttamiseksi. Yhteishallitusten välttämättömyys miedonsi ideologista politiikkaa ja ohjasi käytännöllisten neuvotteluratkaisujen etsimiseen pohjoismaisessa sekatalousjärjestelmässä.

1970-luvulta lähtien kehityksessä on ollut sekä keskihakuisia että keskipakoisia piirteitä. Yhtäältä vakiintuneet puolueet lähenivät toisiaan yleispuoluesuuntauksen merkeissä, toisaalta niiden reunoilta lohkesi monia uusia yksiköitä.

Mielenkiintoisin ja ongelmallisoin on kuitenkin puoluejärjestöjen ja kansalaisten välinen suhde. Sen muuttumisesta on selviä konkreettisia näyttöjä, mutta ilmiön viimekätisistä tulkinnoista eivät tutkijatkaan ole yksimielisiä. Puhutaan vieraantumuksesta, irtaantumuksesta ja vapautumisesta – ja mistähän muusta.

Tukeva empiria osoittaa yhdenmukaisesti, että ihmisten aikaisemmin hyvin vahva puoluekiinnitys on ratkaisevasti heikentynyt. Pohjana on puoluesamastumiseksi nimitetty psykologinen sitoutuminen poliittiseen yhteisöön – se otettuna historioineen, ideologioineen, käytännön toimintoineen ja johtajineen. Tästä kumpuavat ilmi-käyttäytymisenä näkyvät osallistumismuodot.

Kehityksen konkreettiset ilmentymät ovat meille tunnettuja. Puolueiden todelliset jäsenmäärät ovat laskeneet, järjestötoimeliaisuus on romahtanut, on tultu takaisin vuosisadan alun kaaderipuolueisiin, joissa toiminta keskittyy eritasoi-siin johtoportaisiin.

Asenteellisella tasolla luottamus poliitikkoihin on vähentynyt, ja yhä harvempi suomalainen sanoo mielipidetiedusteluissa löytävänsä puolueen joka ajaa juuri hänen etujaan.

Vaalien äänestyspäätös syntyy myöhään ja melkoisen epäröinnin jälkeen, ja vaaleihin osallistuminen on painunut 1950-luvun tasolle – vuonna 1991 äänestysprosentti jäi 71:een. Tulevaisuuden kannalta pitäisi olla ennustearvoa tiedolla, että nimenomaan kaupunkimaisten alueiden nuorison piirissä passiivisuus on kulttuuri-sesti hyväksytty käyttäytymismuoto.

Puolueen vaihtaminen vaaliurnalla ei ole näissä oloissa enää elämäntarkoituksellinen kysymys vaan käytännöllinen, hallituspolitiikasta riippuva ratkaisu. Viimeisimmät eduskuntavaalit ovat olleet jäsentymässä hallitusrintama-oppo-sitio -vastakohtaisuuden mukaan. Tässä suhteessa yleinen mielikuva ja tosiasiat eroavat kuitenkin

toisistaan. Kaksien viimeisten eduskuntavaalien voimasuhdesiirtymät ovat näyttäneet varsin suurilta, mutta tuoreen tutkimustuloksen mukaan vuosien 1987 ja 1991 äänestäneistä puoluevalintansa säilyttäneitä oli 75 % ja puoluetta vaihtaneita vain 25 %, vajaat 600 000 henkilöä. Puolueiden sisällä liikkuvuus on toki suurempi: vuonna 1991 vain 34 % äänestäjistä kannatti samaa ehdokasta kuin edellisellä kerralla.

Puoluesiteiden höltyminen ei ole vain suomalainen ilmiö eikä siis suomalaisin reseptein korjattavissa. Sama aalto on pyyhkäissyt yli läntisen Euroopan. Eräissä maissa on tapahtunut enemmän tai vähemmän tasaista irtaantumista 1960-luvulta alkaen; toisaalla kehitys on ollut hypypäysellistä. On viimein eräitä maita – Belgia, Hollanti ja Tanska – joissa puoluesamastuminen on säilynyt verrattain vahvana. Poikkeavien tapausten selittämiseksi tutkijat ovat viitanneet poliittisten vastakohtaisuuksien ja yhteiskunnallisten ristiriitojen säilymiseen kyseisissä maissa. Puolueet syntyivät yhteiskunnallisten vastakohtaisuuksien myötä kansalaisten suosiesta kilpaileviksi toimijoiksi: »without conflicts they perish, with conflicts they flourish».

Me siis elämme poliittisen organisoitumisen siirtävävaihetta, jossa ihmisten luokka-asema ja poliittinen kanta eivät enää lomitu toisiinsa ja vahvasta toisiaan, vaan jossa on entiseen verrattuna ratkaisevasti väljemmin tilaa tilannekohtaiselle puoluevalinnalle. Mieliopidekartoitusten pintatasoa hallitsee puoluevastaisuuden aalto, mutta valtaosa ihmisistä kanavoi sittenkin vaateensa ja kannatuksensa järjestelmälle puolueiden kautta. Vanhakantainen edunvalvontamekanismi vastaa kuitenkin yhä huonommin kansalaisten odotuksia. Perinteinen puolue toiminta rakentuu puhtaalle edustuksellisuudelle, mutta ainakin 1950-luvulta lähtien syntyneiden käsitys kansalaistoiminnan ehdoista on peräti toisenlainen. Kansalaisten itsenäistyminen, omaa elämistä ja toimimista koskeva itsemäärääminen on poliittisen kulttuurimme merkitsevä kehityspiirre. Ja vanhastaan puolueet pyrkivät johtamaan tavoitteensa puolueohjelmiksi kootuista abstrakteista periaatteista. Nykykansalaisilla poliittisen yhteys sosiaaliseen on kuitenkin kuten sanottu ohentunut. Heillä ei ole yhtenäistä taustaa ja viitekehystä vaan he esiintyvät päivittäisissä elämänpireissään useissa rooleissa. Näin he ovat taipuvaisia lähestymään myös politiikkaa konkreettisten asia-

kysymysten ja erillisten projektien puitteissa.

Kansalaisyhteiskunnan poliittisen järjestäytymisen perustana puoluelaitokselle ei ole näkyvissä korvaavaa vaihtoehtoa, mutta siitä ei mihinkään päästä, että puoluelaitos on koko historiansa vakavimmissa sopeutusvaikeuksissa – jos ei ihan kriisissä.

Vuoden 1919 hallitusmuotoratkaisussa Suomen valtiojärjestykseen kuten tunnettua kytkettiin kaksi periaatteesta ristiriitaista elementtiä, perinteinen vallanjakoasetelma presidenttiyttä korostavassa muodossa sekä uudenaikainen eurooppalainen parlamentarismi. Järjestelmä on toiminut, koska sen parlamentaarinen osa on joustavasti mukautunut tilanteista ja henkilöistä aiheutuneisiin presidentillisen vallankäytön vaihteluihin. Ennen toista maailmansotaa yleistrendinä oli puoluepohjaisen parlamentaarisen hallinnan vankentuminen, kun taas sodan jälkeen legitimi ulkopoliittinen johtajuus kasvatti presidentin valtapotentiaalia siihen asetelmaan jonka muistamme presidentti Kekkonen kaudelta.

Parhailiaan elämme valtiollista suhdanneaaltoa jossa parlamentaariset voimat vahvistuvat; mutta myös pysyvät rakenteelliset muutokset on nostettu politiikan esityslistalle, ja seuraavan presidentin aikana ehkä joudutaan tekemään perustavia ratkaisuja valtiollisen kehityksen suunnasta ja keskeisten toimijoiden työnjaosta.

Viimeksi kuluneen kymmenvuotiskauden aikana tasavallan presidentti on omaa roolinmääritystään seuraten merkitsevästi heikentänyt vaikutustaan sisäpolitiikassa ja pyrkinyt yhteistyöhön pääministerin ja ministeristön kanssa ulkopoliitikassa. Samaan aikaan parlamentaarisen politiikan yleiset edellytykset ovat parantuneet. Puolueiden välisen ristiriitojen lieventyminen ja tavoiteprofiilien samankaltaistuminen hyvinvointivaltion rakentamisen viime vaiheessa on johtanut kestäviin enemmistökoalitioihin, joihin poliittiset ryhmät menevät tekemään pitkäjänteistä kansallista politiikkaa, eivät vain taistelemaan hetkellisistä ryhmäeduista. Suomella on tätä nykyä pohjoismaiden vakaimmat enemmistöhallitukset – mikä ei tietysti ole onnistuneen politiikan taie. Aikaisempien vuosikymmenien kiertävästä ja satunnaisesta pääministeriydestä on kehkeytymässä todellinen johtajanrooli. Eduskunta omasta puolestaan on 1970-luvun lamakauden jälkeen vireytynyt ja pyrkii jälleen tehokkaammin ohjaamaan ja valvomaan politiikan toteuttajaksi hyväksymäänsä

hallitusta. Tähänastisilla rajoitetuilla valtiosääntökorjauksilla on jo pystytty tehostamaan enemmistöparlamentaarista hallitusvaltaa sekä eduskunnan ja hallituksen välistä jokapäiväistä vuoropuhelua.

Myös syvemmin valtiorakenteeseen puuttuvia aloitteita on käsiteltävinä. Viime huhtikuussa valmistuneessa valtiosääntötoimikunnan mietinnössä ehdotetaan, että pääministerin valinta siirrettäisiin kerta kaikkiaan presidentiltä eduskunnalle. Tämän ohella valtionpäämiehen lainsäädäntö- ja virkanimitysvaltaa ehdotetaan supistettavaksi, ja päätöksentekotilanteessa hän olisi asiasisällön osalta sidottu valtioneuvoston esitykseen. Vain tiettyjä erottuomarinvaltuuksia presidentti käyttelisi valtioneuvostosta riippumatta.

Toteutettuina nämä ehdotukset sisältäisivät itsenäisyydenajan radikaaleimman valtiosääntöuudistuksen. Etenkin hallituksen muodostamista koskeva osa on tärkeä, se kun vahvistaisi parlamentaarista toiminta-akselia irrottamalla pääministerin ja ministeristön presidentistä ja kytkeväällä ne nykyistä tiukemmin eduskuntaan. Paa-vo Kastarin aikanaan esittämän luonnehdinnan mukaan Suomen hallitukset seisovat epämukavassa haara-asennossa tukien toisen jalkansa eduskuntaan ja toisen tasavallan presidenttiin. Uudistuksen jälkeen tukiperusta yhtenäistyisi, vaikkei välttämättä vankentuisi.

Päinvastaiseen suuntaan vaikuttaa kuitenkin toinen jo toteutettu uudistus, siirtyminen presidentin valinnassa suoraan kansanvaaliin. Aikaisemmassa välillisen vaalin järjestelmässä puoluejohtajat pystyivät usein sopimaan etukäteen vallittavasta. Uusi menettely vahvistaa presidentillisen hallinnan legitimiyyttä, kun valtionpäämiehensä saa valtuutuksensa suoraan kansalta; hän voi katsoa itsensä kansan edustajaksi samassa mielessä kuin eduskuntakin ja paljon välittömämmin kuin maan hallitus. Presidentin aseman korostumista ajatellen valtiosääntötutkijat aikanaan miltei yksimielisesti vastustivatkin vaalittavan muutosta. Suora vaali on sinänsä kansanvaltainen menettely, mutta sen seurauksia ei pidetty valtiollisen järjestelmän kehityksen kannalta suotavina.

Oma visio presidentin aseman muotoutumisesta näissä ulkoisissa puitteissa on se, että hän tulisi käyttämään valtaresurssejaan valikoidummin, siis kapeammalla alueella kuin tähän saakka, mutta tarvittaessa varsin suurella intensiteetillä. Varsinkin jos viitattu muutospaketti toteu-

tetaan, valtionpäämiehen toiminta sovittautuu yhä paremmin poliittisen tasoittajan, ristiriitojen sovittelijan, kriisien laukaisijan ja arvovaltaisen mielipiteenjohtajan rooliin. Pääministeri on jokapäiväinen asijahtaja ja presidentti arvovaltainen taustahahmo, joka aktivoituu parlamentaarisen politiikan vaikeuksissa ja pystyy kovaankin vallankäyttöön. Jos oikeudelliset suhteet pysyvät nykyisellään, presidentin omalle roolinmäärittelylle jää entistään enemmän tilaa. Muodollinen toimintatila pysyisi entisellään, mutta toimintatila suhteessa kanssatoimijoihin tulee riippumattommaksi. Presidenttiyteen kohdistuu edelleen suuria odotuksia; mielipidetiedustelujen mukaan sosiaalisista lohkoutumistaan irronneet, voimattomuutta tuntevat kansalaiset, joilla ei enää ole tukena ja viiteryhmänä syvemmissä mielessä 'oma' puoluetta, kaipaavat politiikan melskeissä jotakin kiintopistettä, kansallista johtotähteä, jopa valtiollista isähahmoa.

Voi kuitenkin epäillä, taipuuko poliittisen järjestelmän parlamentaarinen osa presidentilliseen vallankäyttöön yhtä joustavasti kuin tähän saakka. Suora kansanvaali irrottaa presidentin edelleen taustapuolueesta ja koko puoluejärjestelmästä, samalla kun virkaa ympäröivä mystiikka hälvenee ja rooli arkipäiväistyy. Vakaan enemmistöhallituksen asemastaan tietoinen puoluejohtaja-pääministeri tuskin suostuu siihen, että presidentti ottaa joitakin politiikkalohkoja välittömään johdantaansa tai syrjäyttää hänet politiikanteon tärkeissä tilanteissa. Sisä- ja ulkopoliittikka kietoutuvat Suomen yhdentymisratkaisusta riippumattakin entistä tiiviimmin toisiinsa. Kaksoisjohtajuuteen perustuvan järjestelmän konfliktialtius on merkitsevästi lisääntymässä.

Suomen kytkeytyminen Euroopan liittoon joutaisi – valtiosäännön määräämien suhteiden pysyessä nykyisellään – uudenlaiseen valintatilanteeseen. Pelkistetysti sanoen kysymys on siitä, kumpi – presidentti vai pääministeri – edustaa Suomea liitossa, sen hallitusjohtajien tiheään toistuvissa kokouksissa. He eivät voi olla siellä samanaikaisesti eivätkä vuorottain. Noissa kokouksissa sovitaan yhteisistä ulko- ja turvallisuuspoliittisista toimista sekä linjoitetaan periaatepäätöksillä liiton politiikkaa sen muilla toimintaloilla. Kansallisten edustajien on pystyttävä osallistumaan uskottavasti ja laajoin valtuuksin. Jos Suomen edustaja on pääministeri, hänen asemansa tunnustettuna valtiollisena johtajana vah-

vistuu politiikan kaikilla alueilla, ja presidentin aktiivin politiikantekijän rooli vastaavasti heikkenee. Jos Suomen edustaja on presidentti, hänestä tulee kansallisen yhteisöpolitiikan johtaja ja hänen toimintatilansa laajenee nykyisestäään perinteisen sisäpolitiikan puolella. Työnjaon ja valtatasapainon järjkyessä pääministeri jää toisen tason johtajaksi, joka ei voi tärkeissä kansainvälisissä yhteyksissä esiintyä uskottavasti kansallisenä hallitusjohtajana.

Juurikaan dramatisoimatta voi siis väittää, että Euroopan liiton jäsenyyden myötä Suomen valtiollinen järjestelmä joutuu tienhaaraan, josta se voi hakeutua joko parlamentaariseen tai presidenttijohtoiseen suuntaan. Ratkaisu on tärkeä.

Kolmas lähtökohdaksi ottamani valtiollisen murroksen osa-alue, julkisen vallan tehtävä ja rooli yhteiskunnan ohjauksessa, vaatisi oman luontonsa, ja tyydyn vain viittaamaan siihen.

Valtio vaikuttaa yhteiskuntaan jakelemalla hyödykkeitä ja sääntelemällä käyttäytymistä. Uusimmassa kehityksessä julkinen sekä jakeleminen että sääntelevä kapasiteetti on merkittävästi heikentynyt. Menneiden vuosikymmenien kehitysoptimismi on tiessään, ja julkisen talouden pingoittunut tila kyseenalaistaa pohjoismaisen hyvinvointivaltion tähänastisetkin saavutukset. Toisaalta poliittis-valtiollisen järjestelmän sääntelevä ohjauskyky sekä valtion sisäisessä että kansainvälisessä ympäristössä on olennaisesti heikentynyt. Tämä koskee yhdessä ääripäässä vahvistuvia ja laajenevia talousjärjestelmiä, toisessa jokapäiväistä kansalaiskäyttämistä.

Mutta yhtä merkittävää kuin heikentynyt kyky toimia on epätietoisuus toiminnan suunnasta ja päämääristä. Antiikista periytyvän käsityksen mukaan valtion tehtävänä on edistää ihmisten hyvää elämää. Vuosisadan alun ensimmäisillä yksikamarisilla eduskunnilla oli selvä käsitys siitä, millaisin konkreettisoin toimin vähäväkisen kansanosan elämää oli kohotettava; mutta meidän päiviemme tilanteessa käsitykset hyvän elämän ehdoista ovat hämärtyneet ja kirjavoituneet.

Yleispuolueiksi levittäytyneet ja aatteellisest ohentuneet puolueet ovat menettäneet otettaan yhteiskunnan kokonaisvaltaiseen kehittämiseen, koska niillä ei ole kattavaa käsitystä siitä suunnasta, johon yhteiskuntaa pitäisi kehittää. Esiin nousseet vaatimukset yhteiskunnallisesta arvokeskustelusta osoittavat samaa epätietoisuutta myös ensisijaisten poliittisten toimijoiden piirin ulkopuolella.

Valtiota koossa pitäviä keskeisiä voimia ovat historiallisesti katsoen olleet mahti pakottavana vallankäyttönä, laki muodollisena oikeusjärjestyksenä ja legitimitteetti kansalaisten hyväksyntänä ja luottamuksena. Pitkässä kehityksessä painopiste on siirtynyt ensimmäisestä kolmanteen, ja legitimitteetti on ollut olennaisesti sidoksissa hyvinvointivaltion suorituksiin. Valtion ja kansalaisyhteiskunnan välinen suhde on kuitenkin noussut uudelleen problematisoitavaksi, ja suoritusperäinen legitimaatioperusta näyttää heikentyvän.

Olen pysytellyt esityksessäni varsin konkreettisella tasolla tarkastellen valtiollisen elämämme ajankohtaisia ilmiöitä ja nähtävissä olevia kehityssuuntia. Kuten alussa viittasin, niiden taustalla on länsimaisia yhteiskuntia syvemältäkin ravisteleva rakenteellinen ja henkinen murros. Tällä tasolla puhutaan jopa vanhan maailman murtumisesta.

Vaikeata sanoa. Poliitiikan tutkimuksella ja yhteiskuntatieteillä yleensä on vain rajoitetut kyvyt analysoida murroksen laatua ja laajuutta, ja tuskin mitään keinoja edes jotenkin luotettavien ennusteiden esittämiseen muutoksen suunnasta ja etenemisnopeudesta. Vuosituhannen lopulle suunniteltaessa poliittisen järjestelmän ennustettavuuden taso on alhainen, olipa kysymys kansalaiskäyttämisestä, puolueiden ja kansanliikkeiden suhteista, parlamentarismien koalitiotumismalleista tahi valtion ja talouden suhteista sekä koko kansallisvaltion liikkumatilasta ja asemasta yhdentyvässä Euroopassa.